

WAARDESTELLING

**Opjaagstation met reinwaterkelders
Veenpluisweg 7, Neerkant (Gem. Deurne)**

Nijmegen, 2 juli 2018

De Onderste Steen
Broerdijk 15
6523 GM Nijmegen
tel. 024-6635956 / 06-28321525
info@onderstesteen.com
www.onderstesteen.com

Object

Opjaagstation met reinwaterkelders

Adres: Veenpluisweg 7 te Neerkant (Gem. Deurne)

Status: geen

Ontwerp- / Bouwjaar: 1975 / 1976

Architect: P. Bouwens (NV. Waterleidingmij. Oost-Brabant, 's-Hertogenbosch)

Oorspronkelijke functie: opjaagstation met reinwaterkelders

Huidige functie: geen

Bijgebouwen: hekwerk

Bezocht: 22 juni 2018

Uitgevoerd door:

De Onderste Steen, drs. M. Kruidenier

Broerdijk 15, 6523 GM Nijmegen

In opdracht van:

Dhr. A. Schrijen

Bonkelaar 6, 6595 CC Ottersum

Ten geleide

Het voormalige opjaagstation aan de Veenpluisweg 7 in Neerkant (Gem. Deurne) is zo'n 15 jaar geleden buiten gebruik gesteld. Het complex is verkocht aan een particuliere eigenaar. Het geheel is de laatste jaren overwoekerd door opschietende bomen en struikgewas.

Onlangs heeft zich een nieuwe gegadigde gemeld, die momenteel onderzoekt of herbestemming tot woonhuis tot de mogelijkheden behoort. Hiertoe is het complex geagendeerd op de vergadering van de monumentencommissie Deurne (d.d. 9 mei jl.). Het advies van de commissie luidde als volgt:

'De commissie adviseert negatief over de cultuurhistorische waarden. Ze is van mening dat deze pompkelder geen cultuurhistorisch waarde heeft en geeft aan dat er geen aanvullend onderzoek nodig is'.

Omdat het advies van de commissie zeer beknopt is, heeft de aspirant-koper met het oog op de eventueel nieuwe ontwikkelingen aan het architectuurhistorisch onderzoeks- en adviesbureau De Onderste Steen te Nijmegen gevraagd om een meer uitgebreide waardestelling van het complex te maken. Hierbij speelt mee dat het opjaagstation is gelegen in een 'cultuurhistorisch landschap van provinciaal belang' en dat een zorgvuldige afweging derhalve gewenst is.¹

Opzet

Deze waardestelling is tot stand gekomen aan de hand van onderzoek ter plaatse (veldwerk), in combinatie met bronnenonderzoek (archieven, literatuur, etc.). Het rapport bevat achtereenvolgens:

- een korte beschrijving van (de historie van) het gebied
- een beschrijving van de historie van het complex
- een beschrijving van het ex- en interieur
- een waardering
- conclusies
- gebruikte bronnen / herkomst afbeeldingen
- bijlage 1: afbeeldingen

Om de cultuurhistorische waarde van dergelijke complexen te kunnen vaststellen, zijn in de loop der tijd diverse methoden ontwikkeld om een bepaalde mate van objectiviteit te waarborgen. De meest gehanteerde methode bestaat evenwel uit een reeks criteria, die de

¹ Het gebied wordt als zodanig aangegeven op de *Cultuurhistorische waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Brabant*, 2010 (herziening 2016). Als ontwikkelingsstrategie wordt vermeld: *'De cultuurhistorische waarden van de Peelkern in hun samenhang verder ontwikkelen, beschermen en toeristisch-recreatief ontsluiten. Dit geldt in het bijzonder voor (...) de cultuurhistorische landschappen: "Griendtsveen-Helenaveen" en "Landgoederenzone in de Peel"'*.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in 1991 heeft opgesteld ten behoeve van het Monumenten Selectie Project (MSP).² Deze criteria zijn nog altijd valide.

Het onderzoek is uitgevoerd door drs. Michiel Kruidenier, architectuurhistoricus (De Onderste Steen, Nijmegen).

Nijmegen, juni-juli 2018

² Het MSP betrof een landelijke inventarisatie naar bouwkunst uit de periode 1850-1940. Zie: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedebouw en Bouwkunst (1850-1940)*, MSP-MRP, Zeist 1991.

Historie

De Peelkern³

De Peelkern is het centrale gedeelte van het dekzandplateau van de Peelhorst. Het jonge ontginningslandschap van de Peel is ontstaan door systematische en planmatige vervening tussen 1850 en 1960. Op enkele gebieden na is het veengebied geheel afgegraven. De vervening vond plaats vanuit de Helenavaart en het Kanaal van Deurne. De afgeveende gronden werden geschikt gemaakt voor landbouw of bosbouw. Ook nieuwe doorgaande wegen werden als ontginningsbasis gebruikt voor ontginningen. Het gebied kent een aantal planmatige heideontginningsdorpen Odiliapeel, Venhorst, Landhorst, Wilbertoord, Elzendorp, Helenaveen (agrarisch) en De Rips (bosbouw). In het zuiden zijn de Bult, de Groote Peel en Deurnse Peel restanten van de hoogveengebieden en belangrijke natuurgebieden.

Door de vervening en de ontginningen veranderde de waterhuishouding. Vroeger werkte het Peelgebied als een grote spons, waar het neerslagwater opgeslagen werd in het enorme moeras en heel geleidelijk, via de beekjes die in het veen ontsprongen, werd afgevoerd naar de Maas of de beken in centraal Brabant. Na de vervening en ontginning resteerde een zandplateau dat grotendeels een inzijgingsgebied is, dat afwatert via beekjes op de Maas. Alleen het zuidelijk deel rond de Groote Peel watert af op de Aa. Bestaande beken zijn rechtgetrokken en nieuwe waterlopen zijn gegraven, zoals het Afleidingskanaal en de Sambeeksche Uitwatering.

Afb.1. Turfsteken bij Deurne, 1961.

Tegenwoordig is De Peelkern een grootschalig en primair landbouw gebied. De hoofdstructuur en het monumentale karakter van de veenontginning zijn gehandhaafd. Er is een afwisseling van uitgestrekte akkers met bebouwing (ontginningsdorpen) en grootschalige bebossingen die belangrijk zijn voor natuur en recreatie. De intensieve veehouderij en glastuinbouw hebben zich in dit gebied krachtig ontwikkeld. Door ruilverkaveling heeft schaalvergroting plaatsgevonden en zijn ontsluitings- en ontwateringspatronen aangepast. Naast intensieve veehouderij en glastuinbouw is het gebied belangrijk voor akkerbouw (hoofdzakelijk maïsteelt) en is er toenemende ontwikkeling van andere teelten zoals graszoden, boomteelt en vollegrond tuinbouw.

³ Deze tekst is gebaseerd op de toelichting bij de *Cultuurhistorische waardenkaart* (CHW) van de provincie Noord-Brabant, 2010 (herziening 2016).

De drinkwatervoorziening in Noord-Brabant

De drinkwatervoorziening in Noord-Brabant kwam pas laat op gang. Op het platteland hadden de meeste mensen een eigen waterput, die een redelijke kwaliteit drinkwater leverde.

Aan het begin van de vorige eeuw ontstond meer behoefte aan water op het platteland. Dit leidde tot de oprichting van Waterleiding Maatschappij Noord-West-Brabant in 1924 en, in 1936, tot de oprichting van de Waterleidingmaatschappij Oost-Brabant. In 2002 fuseerden de twee bedrijven tot Brabant Water.

Om het platteland van drinkwater te kunnen voorzien werd, net als in de rest van Nederland, een leidingnetwerk uitgerold. Om voldoende druk op de waterleidingen te houden, werden op geregelde afstanden 'opjaagstations' gebouwd, soms in combinatie met 'reinwaterkelders', waar schoon drinkwater op voorraad werd gehouden. De eerste opjaagstations ontstonden rond 1920. Een van de oudere exemplaren in Noord-Brabant dateert uit 1939 en is te vinden in Vught.

Afb.2. Ingebruikstelling van het opjaagstation aan het Eksterpad 6 te Vught door de commissaris van de koningin, de heer A. van Rijckevorsel, 15 mei 1939.

Het opjaagstation aan de Veenpluisweg

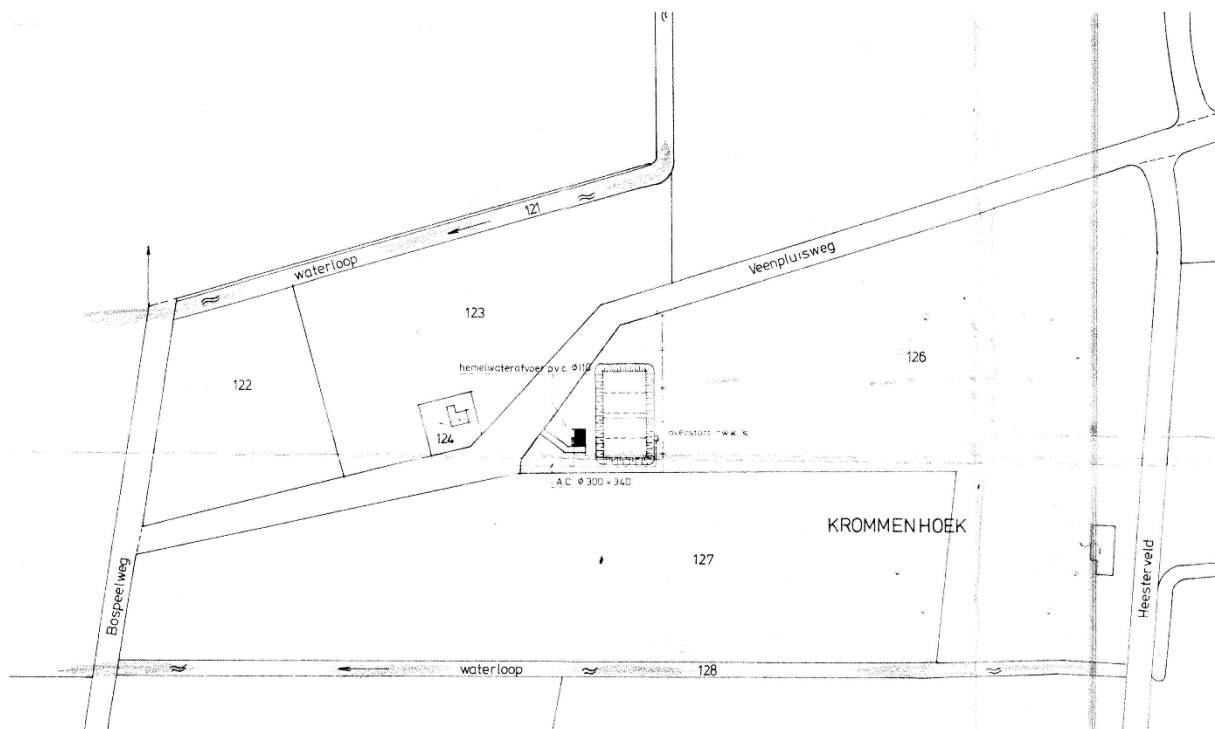
Het drinkwaternet op het platteland rondom Deurne werd pas aangelegd in 1953-1954. Begin jaren '70 van de twintigste eeuw ontstonden er problemen rondom de waterdruk. De NV. Waterleidingmij. Oost-Brabant schreef op 30 oktober 1975:

'Reeds in 1972/1973 werd door ons bedrijf in Helenaveen (gemeente Deurne) op momenten van verhoogde afname lage druk op het waterleidingnet geregistreerd. De oorzaak hiervan is gelegen in de toename van het aantal aansluitingen, in de toename van het waterverbruik per aansluiting en door steeds meer voorkomende veredelingsbedrijven (kippen-/varkensfokkerijen enz.) (...). Bij een nadere bestudering van de situatie in het leidingnet en de in de toekomst te verwachten verbruiken is (...) gekozen voor de bouw van een bodem(voorraad)reservoir met pompen, kortweg "opjager" genoemd. Tijdens uren van geringe afname (vooral 's-nachts) wordt het reservoir (reinwaterkelder) vanuit het leidingnet gevuld met water. Tijdens uren van grote afname (...) wordt vanuit het reservoir door de pompen water teruggeleverd aan het leidingnet met elke gewenste druk. (...). Aan de hand

uitgevoerde capaciteitsmetingen is gebleken, dat de meest aantrekkelijke plaats voor de aanleg/bouw van deze opjager is gelegen nabij Neerkant, langs de Veenpluisweg, +/- 200 meter ten Zuiden van de Bospeelweg, (in een bocht van de weg)'.

Nog in hetzelfde jaar werd door P. Bouwens van de waterleidingmaatschappij een ontwerp gemaakt, bestaande uit een klein rechthoekig gebouwtje dat half zou worden ingegraven (opjager) en twee geschakelde kelders onder een talud (reinwaterkelders). Het adviesbureau voor technisch bodemonderzoek Tjaden BV. uit Haarlem kwam in februari 1976 met een funderingsadvies. De benodigde pompen e.d. werden geleverd door de firma Stork uit Hengelo.

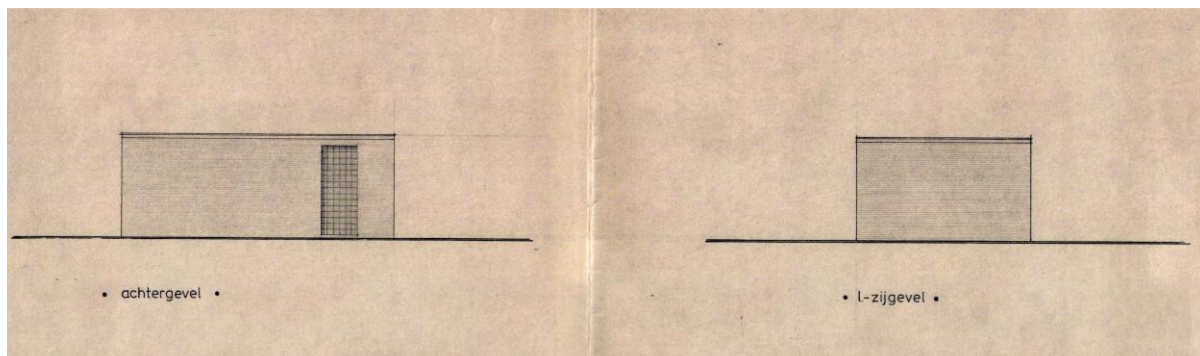
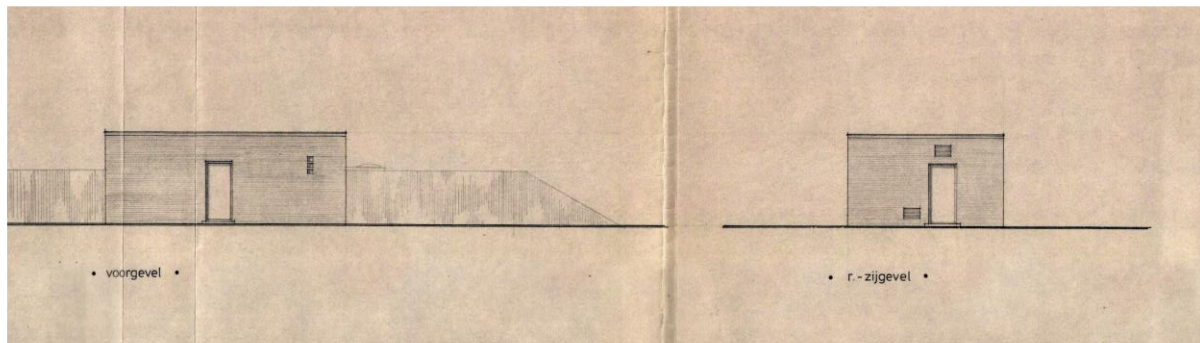
De bouw van het complex vond – in iets gewijzigde vorm – plaats in 1976. Sindsdien is het complex - op enkele technische installaties na - niet gewijzigd.

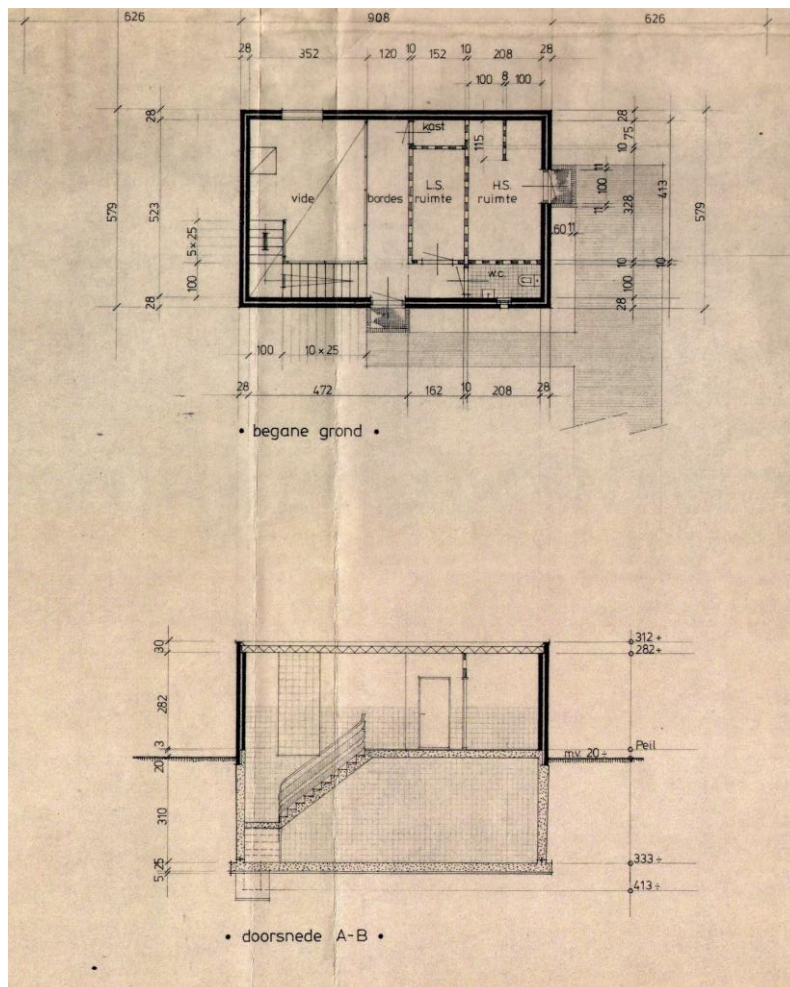
Afb.3. Situatie opjaagstation Neerkant, tekening d.d. 31 oktober 1975.

Een reinwaterkelder is een reservoir dat wordt gebruikt om tijdens piekbelasting de toevoer van drinkwater te garanderen. Op het moment dat de consumptie groter is dan de toevoer van water vanuit het waterproductiebedrijf wordt de reinwaterkelder gebruikt als noodreservoir. Een systeem van waterpompen zorgt dat de voorraad water in de kelder altijd op peil blijft.

Tekeningen opjager

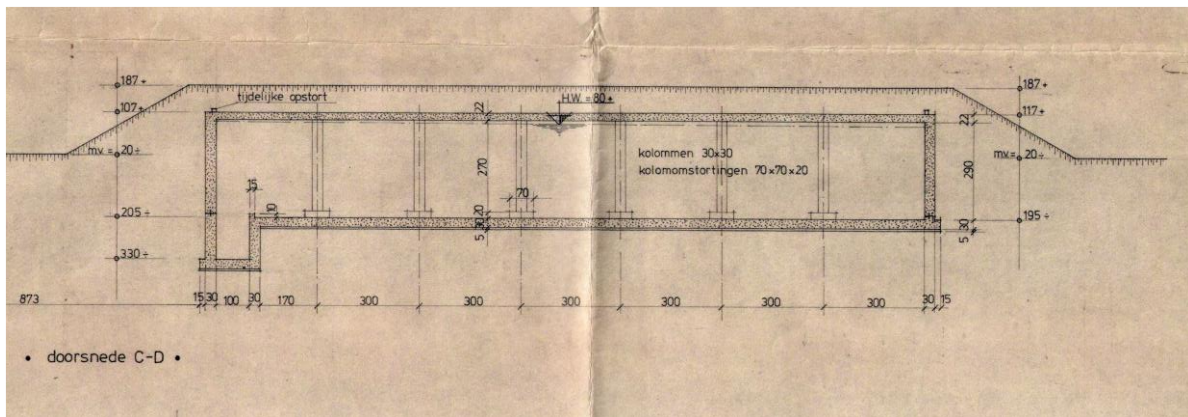

Afb.4-5

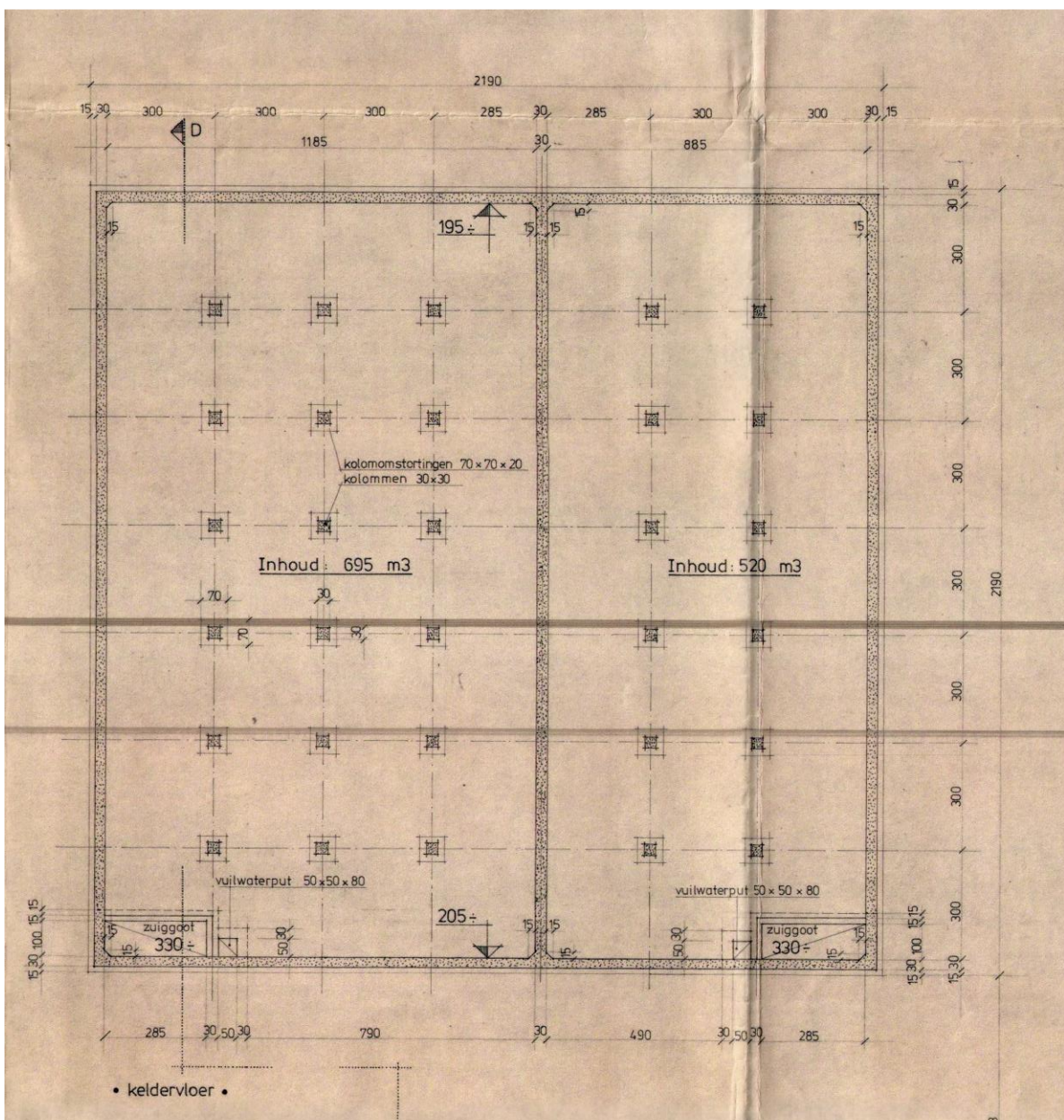

Afb.6

Tekeningen reinwaterkelders

Afb.7

Afb.8

Beschrijving

Situatie (afb.9-10)

Het opjaagstation, bestaande uit een opjager en twee geschakelde reinwaterkelders, ligt in een bocht aan de westzijde van de Veenpluisweg. Aan de overzijde (noordzijde) van de weg bevindt zich een woonhuis. Aan de west- en zuidzijde zijn maisvelden gesitueerd. Het complex zelf is overwoekerd door opschietende boompjes en struikgewas. Het complex is omgeven door een Heras-hekwerk.

Opjager (afb.11 t/m 20)

De opjager is een klein, rechthoekig gebouw dat half is ingegraven. De bakstenen muren zijn voorzien van een plat dak. De voorgevel (noordzijde) heeft in het midden een houten toegangsdeur. In de rechter zijgevel (westzijde) is een tweede, stalen deur aangebracht, met links er van een klein, staand wc-venster. In de achtergevel (zuidzijde) is rechts een staand venster aangebracht, opgebouwd uit glazen bouwstenen. De linker zijgevel (oostzijde) is blind.

Via de toegangsdeur in de voorgevel komt men op een bordes. Een gangetje aan de rechterhand leidt naar een meterkast en een toilet. Hierachter ligt een hoogspanningsruimte, die alleen door middel van de stalen deur in de zijgevel te bereiken is. Links van het bordes is een vide aangebracht. Een betonnen trap leidt naar de kelder waar onder andere een hydrofoorketel staat opgesteld. De vier pompen en de waterleidingbuizen zijn verwijderd. De vloeren en de wanden van de opjager zijn betegeld.

Reinwaterkelders (afb.21-22)

De twee betonnen reinwaterkelders liggen ten zuiden van de opjager, half ingegraven en voorzien van een aarden dekking. De kelders zijn 2,90 meter hoog. De kelder aan de westzijde is met ca. 190 m² het kleinst. De 12 betonnen kolommen zijn op regelmatige afstand (3 meter) van elkaar en de buitenmuren geplaatst. De oostelijke kelder, die een oppervlakte van ca. 260 m² kent, heeft 18 kolommen. Iedere kelder is toegankelijk via een rond, stalen luik in het dak.

Waardering

Om de waarde van dergelijke complexen te kunnen vaststellen, zijn in de loop der tijd diverse methoden ontwikkeld om een bepaalde mate van objectiviteit te waarborgen. In dit rapport wordt de meest gangbare methode gehanteerd, zoals die door de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) is ontwikkeld. Deze methode kent vijf verschillende waarderingscriteria, die hieronder worden beschreven. Daarop volgt een conclusie.

Cultuurhistorische waarden

Het opjaagstation aan de Veenpluisweg 7 te Neerkant, bestaande uit een opjager en twee reinwaterkelders, werd gebouwd zo'n 20 jaar na de aansluiting van het platteland in deze regio op het leidingwatersnetwerk. De bouw van het station was nodig door de toenemende vraag naar drinkwater, in combinatie met de schaalvergroting van met name de veeteelt in dit gebied.

Het opjaagstation is van redelijk grote cultuurhistorische waarde in het kader van de ontwikkelingen van de Peel met betrekking tot de aanleg van openbare voorzieningen, alsmede de ontwikkelingen in de landbouw in de tweede helft van de 20ste eeuw.

Architectuur- en kunsthistorische waarden

De architectuurhistorische waarde van het complex is nihil. Het complex is sober en functioneel vormgegeven, zonder verdere ornamentering of architectonische bijzonderheden. Kunsthistorische waarden zijn niet aangetroffen.

Stedenbouwkundige en ensemblewaarden

Ook stedenbouwkundig gezien is het complex van weinig waarde. Het complex is weinig opvallend en wordt de laatste tijd geheel onttrokken door woekerend struikgewas. De gebouwen (opjager + reinwaterkelders onder talud) vormen samen een onlosmakelijk ensemble.

Gaafheid / herkenbaarheid

Zowel de opjager als de reinwaterkelders (met aarden dekking) verkeren in oorspronkelijke staat. In ruim 40 jaar tijd is het complex nauwelijks veranderd. Dit geldt voor zowel het exterieur, als het interieur (betegeling, trapleuningen, e.d.). Ook de oorspronkelijke installaties (hydrofoorketel, e.d.) zijn voor een belangrijk deel nog aanwezig.

Zeldzaamheid

Over het fenomeen 'opjaagstations' is tot op heden – voor zover bekend – geen onderzoek gedaan. Dit betekent dat er ook geen landelijke of provinciale inventarisaties bestaan. Het is dus niet bekend hoeveel van dergelijke opjaagstations zijn gebouwd en in welke periode, waar ze staan en welke er nog over zijn.

De waardering voor dit type erfgoed

De waardering voor dit type erfgoed is tot op heden erg laag. Enerzijds komt dit door de technische aard van dit type gebouw, anderzijds door de geringe ouderdom. Door het buiten gebruik raken van dergelijke gebouwen, is er de laatste jaren steeds meer belangstelling ontstaan. Zo hebben sommige gemeenten onderzoek (laten) uitvoeren naar rioolwaterzuiveringsinstallaties (bijv. Ede) en zijn enkele van deze complexen herbestemd.⁴ Ook 'geringe ouderdom' is steeds minder een belemmering om cultuurhistorie te herkennen en mee te wegen. De vroeger gehanteerde 50-jarennorm voor de aanwijzing tot monumenten is al reeds geruime tijd losgelaten. Na onderzoeken naar architectuur uit de periode 1940-1965, richten steeds meer overheden en andere organisaties zich op het erfgoed uit de daaropvolgende periode: 'Post 1965'. Zo werd vorige jaar in Amsterdam een gebouw uit 1983-1987 aangewezen als gemeentelijk monument.⁵

De herbestemming van opjaagstations in Nederland

Landelijk gezien zijn er nog maar weinig opjaagstations herbestemd. Een opjaagstation in Kortgene uit 1955 werd, na in onbruik te zijn geraakt, verkocht aan een particulier maar later toch weer in gebruik genomen. Een opjaagstation in Berg en Dal is in gebruik als kantoor (en aangewezen als gemeentelijk monument) en een station in Ruurlo is getransformeerd tot woonhuis.

Conclusies

Wanneer dit onderzoek tot doel zou hebben gehad om het opjaagstation met reinwaterkelders aan de Veenpluisweg 7 in Neerkant voor te dragen als gemeentelijk monument, dan zou het advies negatief zijn. Het complex vertegenwoordigt weliswaar een redelijk grote cultuurhistorische waarde, maar de architectonische en stedenbouwkundige waarden zijn nihil. De mogelijkheid om het complex te herbestemmen dient echter serieus overwogen te worden. Het complex is een gaaf en goed voorbeeld van een opjaagstation uit de jaren zeventig van de vorige eeuw, dat zowel de historie van de drinkwatervoorziening als van de landbouwontwikkelingen in De Peel laat zien. Wanneer men besluit om tot behoud / herbestemming over te gaan, wordt aanbevolen om enkele kenmerkende aspecten van het complex te behouden en in een nieuw ontwerp te integreren. Het gaat om:

- het behoud van het functionele / industriële karakter van de opjager door de open vide met trap en (waar mogelijk) het tegelwerk te behouden;
- de aanwezige installaties (hydrofoorketel, e.d.) op hun huidige plek te handhaven, dan wel ergens anders op het complex een plaats te geven;
- de betonnen kolomstructuur van de reinwaterkelders te handhaven;

⁴ 'Rioolwaterzuiveringsinstallaties in de gemeente Ede 1956-1971', onderzoek uitgevoerd door De Onderste Steen te Nijmegen, in opdracht van de Gemeente Ede, 2009.

⁵ 'Hoofdkantoor NMB / ING (1983-1987)', onderzoek uitgevoerd door De Onderste Steen te Nijmegen, in opdracht van de Bond Heemschut, 2016.

- het aarden talud van de reinwaterkelders waar mogelijk te handhaven, en:
 - het terrein weer wat meer openheid te geven door het verwijderen van een groot deel van de struiken en bomen.
- Het huidige hekwerk kan probleemloos worden verwijderd.

Nijmegen, 2 juli 2018

Gebruikte bronnen en literatuur

Literatuur

- Brederveld, L. en K. Sloots, 'Waterwinning en –distributie', in de: *PIE Rapportenreeks*, nr.34, Zeist, mei 1997
- Kruidenier, M., *Rioolwaterzuiveringsinstallaties in de gemeente Ede 1956-1971*, onderzoek uitgevoerd in opdracht van de Gemeente Ede, Nijmegen 2009.
- Rijksdienst voor de Monumentenzorg, *Handleiding Selectie en Registratie Jongere Stedebouw en Bouwkunst (1850-1940)*, MSP-MRP, Zeist 1991.

Overige bronnen

- Bouwdossiers Gemeente Deurne
- Cultuurhistorische Waardenkaart Provincie Noord-Brabant, herziening 2016 (digitaal)
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (digitaal)
- www.topotijdreis.nl

Herkomst afbeeldingen

- Diverse internetbronnen: omslag + afb.1
- Regionaal Historisch Centrum Eindhoven: afb.2
- Bouwdossier Gemeente Deurne: afb.3 t/m 8
- De Onderste Steen, Nijmegen: afb.9 t/m 22

Bijlage 1. Afbeeldingen

Afb.9. Opjaagstation vanaf de zuidzijde gezien.

Afb.10. Toegang tot het terrein.

Afb.11. Opjager, toegang noordzijde.

Afb.12. Opjager, gevel westzijde.

Afb.13. Opjager, gevel zuidzijde.

Afb.14. Opjager, vide gezien vanuit het bordes.

Afb.15. Opjager, hal richting meterkast en toilet.

Afb.16. Opjager, toiletruimte.

Afb.17. Opjager, bordes met kelder.

Afb.18. Opjager, afsluiter.

Afb.19. Opjager, aansluitstukken.

Afb.20. Opjager, trap met hydrofoorketel.

Afb.21. Toegang tot de westelijke reinwaterkelder.

Afb.22. Interieur van de westelijke reinwaterkelder.